

Господарство та економічна думка
ранньофеодальних держав Європи

(кінець V-XVст.)

План

1. Ранньофеодальна та феодально-роздроблена держава в суспільствах Європи
2. Основні форми господарства у ранньофеодальних і феодально-роздроблених державах Європи
3. Ремесло і торгівля в господарській системі феодального суспільства
4. Давньоруська ранньофеодальна держава – Київська Русь: господарський розвиток та пам'ятки економічної думки
5. Господарський розвиток українських земель у складі Польщі та Литви та його відображення в документальних джерелах

Середньовіччя (V-XVст.)

Основні цивілізаційні регіони

Азіатський

Арабомусульманська
цивілізація
(Арабський халіфат)

Європейський

Християнська
цивілізація

Західна
(католицька,
Західна Європа)

Східна
(православ'я,
Візантія)

Вплив релігії на господарську систему Східної (Азійської) арабомусульманської цивілізації

Безумовне підпорядкування Божественній волі та правителю (іслам – покірність)

Аллах

цар

піддані

Влада - власність

Форми землекористування

Общинне

Індивідуальн
е дрібне

Умовна
власність
за службу

Землі
правлячого
дому

Землі
релігійних
установ

Платники ренти - податку

Візантія

Вплив християнства на політичну сферу

Східнохристиянська (візантійська цивілізація)

Політична сфера

Соціальна сфера

Економічна сфера

Бог
(батько)

Священств

Люди
(діти)

Імператор
(батько)

Справи
Божественні
(церковні)

Народ
(діти)

Справи
людські

Візантія

Вплив християнства на економічну сферу

Державні
видатки

Жалування
чиновникам

Воєнні
видатки

Дипломатичні
видатки

Видатки на
утримання
імператорського
палацу

Імператорські
роздачі

Підтримка
церкви

Видатки на
доброчинність

Видатки
на освіту

Державні
доходи

Доходи
держави-
власниці

Доходи з
державних
монополій

податки

Власність на
землю:
володіє той, хто
платить податки!

Вплив християнства на соціальну структуру

Вільні

Поділ за біблійним принципом – благо людини низького походження бути керованою людиною високого

Могутні

“ті, хто повзає по землі”

Нужденні

інтелігенція

ремісники

торгівці

селяни

Мають гроші і посади

міщани

Раби

Джерела рабства

полонені

Збіднілі селяни

куплені

спадкові

Негативне ставлення християнства

Ряд обтяжуючих законів

Кодекс Юстиніана

Заборона самопродажу

Викуп кошових рабів

Візантія

Основна господарська форма – співтовариства,
несуть спільну відповідальність перед державою

Ремісничі
корпорації

Сільська
громада

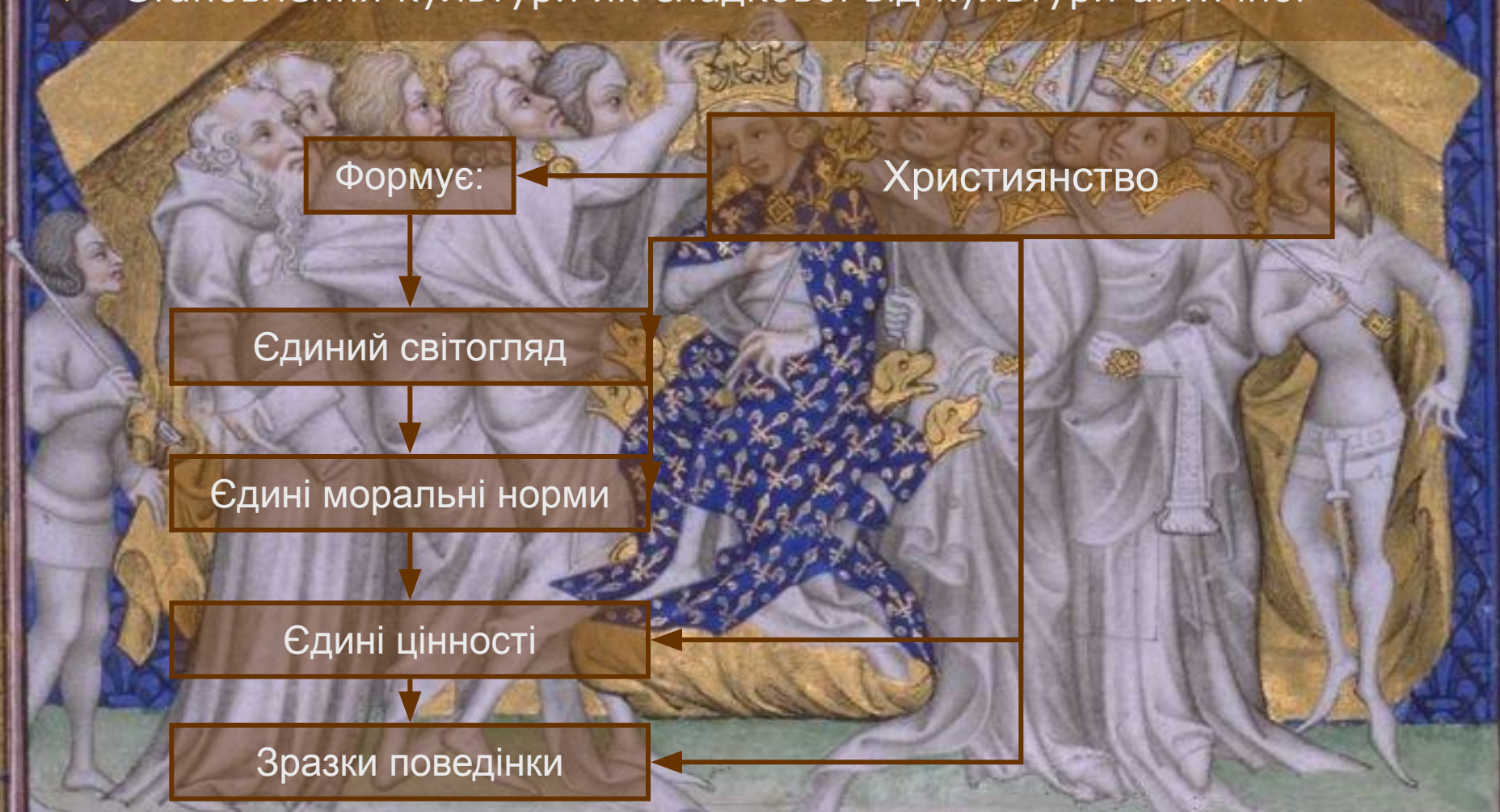
Монастирське
співтовариств
о

інші

Європейська цивілізація – результат синтезу античної цивілізації та варварського побуту через наступні процеси:

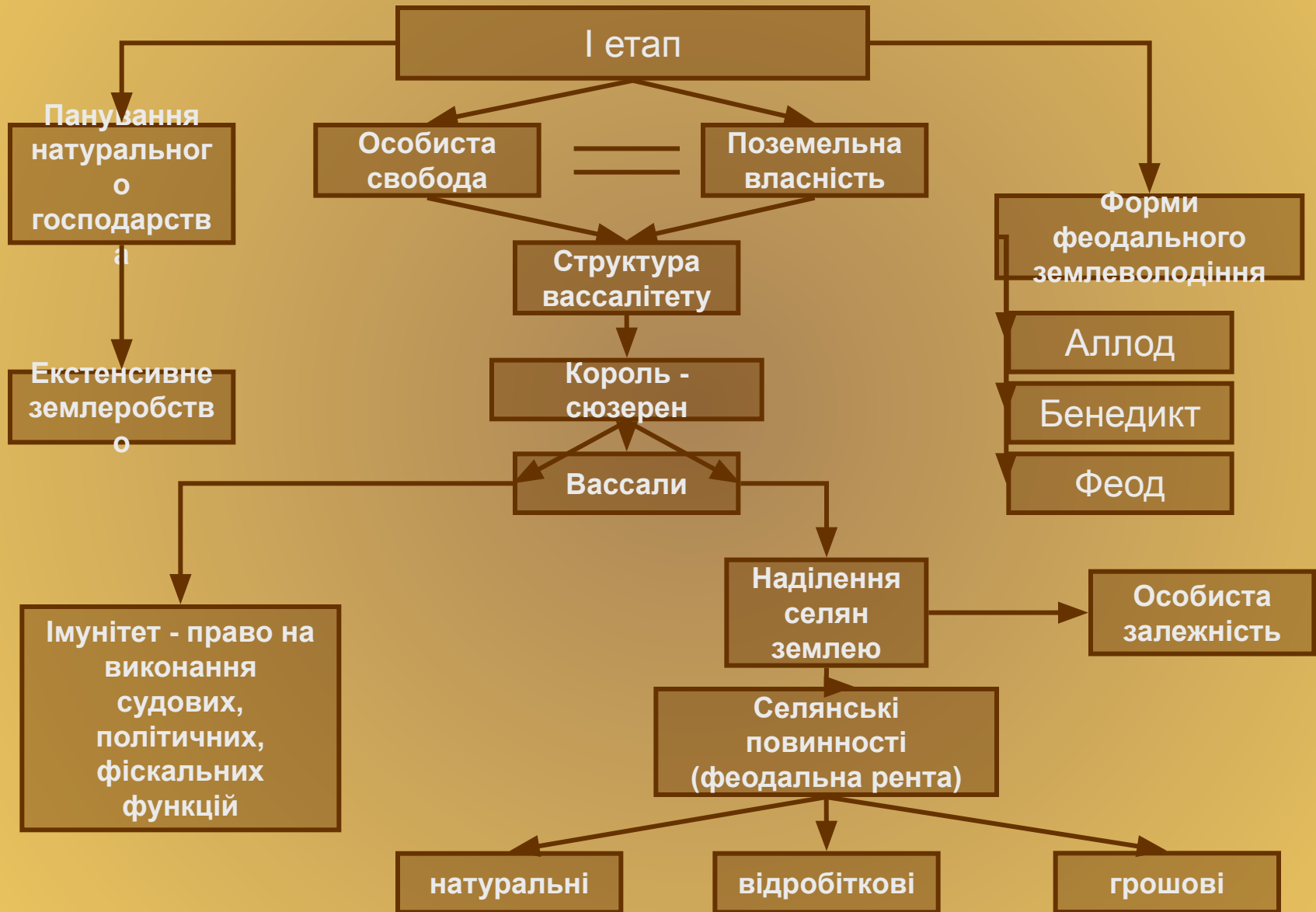
- ◆ Романізація
- ◆ Християнізація
- ◆ Становлення державності
- ◆ Становлення культури як спадкової від культури античної

Західноєвропейська цивілізація середньовіччя (етапи)

Господарська система Західної Європи

Характеристика господарства в ранньофеодальній та феодальній роздробленій державі

"Салічна Правда"

Зведення законів салічних (північних) франків, складене на початку VI ст. за розпорядженням франкського короля Хлодвіга, яке доповнювалось протягом чотирьох наступних століть його спадкоємцями. В ній зазначається:

Панування натурального господарства, достатньо міцних общинних порядків, пріоритетність права общинної власності на сільськогосподарські угіддя. Сільська община, до складу якої входили вільні сім'ї, визнавалася законною формою землеволодіння. Общинні принципи організації суспільного життя поєднувалися з визнанням рабства, колонату, великого землеволодіння. Раби кваліфікувалися як панське майно, їх вбивство передбачало відповідну компенсацію власнику; відображає процеси розкладу родового устрою і початку диференціації суспільства на основі розвитку індивідуального землеволодіння (аллоду) та відособлення окремих домогосподарств.

"Капітулярій про вілли"

Відобразив економічні погляди та економічну політику середньовічного суспільства щодо організації та управління феодальним маєтком:

- Визнає монопольне право феодалів на земельну власність. У капітулярії навіть не згадується про общинне землеволодіння, виходячи з того, що володар маєтку є єдиним власником землі. Приписується, що кожен селянин повинен мати свого пана (сеньйора). Відтак королівська влада сприяла узаконенню майнової нерівності та феодальної залежності.
- Проголошує натуральне феодальне господарство ідеальною формою організації економічного життя. У капітулярії зазначається, що завданням феодального помістя є виробництво і постачання всього необхідного для королівського двору, чітка фіксація усіх доходів та витрат, а також надлишків, які утворюються. Селянам приписуються численні феодальні повинності, водночас звертається увага на недопущення їх розорення тощо.
- Чітко визначає правила поведінки та обов'язки суб'єктів господарювання. Завдання феодального помістя – виробництво і постачання всього необхідного для королівського двору.

Зміни у господарській системі на II етапі (XI-XV ст.)

Зміни у господарській системі на II етапі (XI-XV ст.)

Сільськогосподарське виробництво

Трипільна
система

Зростання
продуктивності
за рахунок:

Розвиток
тваринницт
ва

Зміни в
технічному
оснащенні

Порайонна
спеціалізац
ія

сівозміни

угноєння

Технічні
культури

Середньовічне місто

Правовий статус міста

Був:
власність
феодала

Феодальні
повинності

Став:
комунальні
революції

Права і
привілеї
міщан

Виборне
керівництво

Міське
право

Фіскальна
система

Військо

Безсистемна
свобода
міщан

Соціально-економічна свобода міщан

Регульований характер
економіки
через корпоративні об'єднання

Ремісників
(цехи)

Купців
(гільдії)

Лицарі
(ордени)

Монахи
(ордени)

Протиставлення
селу

Виробництво
різноманітної
товарної
продукції

Професійне
виробництво

Середньовічна західноєвропейська економічна думка

Каноністи

```
graph TD; A[Каноністи] --> B[Фома Аквінський]; A --> C[Ніколя Орезм]; A --> D[Жіль де Ганг]
```

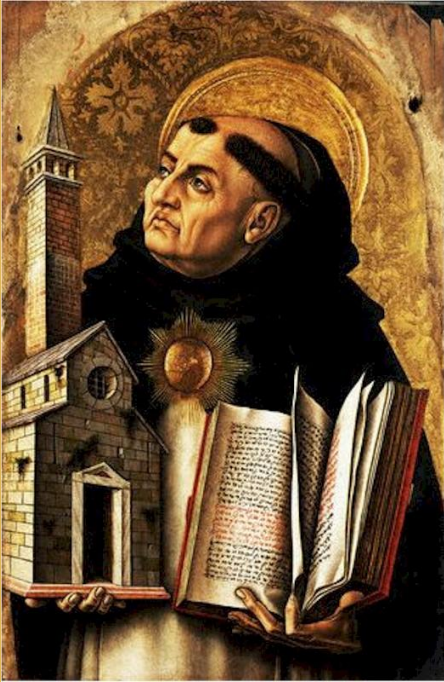
Фома Аквінський

Ніколя Орезм

Жіль де Ганг

Фома Аквінський (1225/26 - 1274)

- ◆ **Фома Аквінський**
(Аквінат) якого вже 1323 р. Було канонізовано, а його вчення було проголошено єдино істинною філософією католицизму. Основними творами Фоми Аквінського є «Сума проти язичників» та «Сума теології». У своїх поглядах на політичний і соціальний устрій суспільства він виступав за централізацію влади і визнавав соціальну ієрархію, оскільки поділ на стани «походить від Бога».

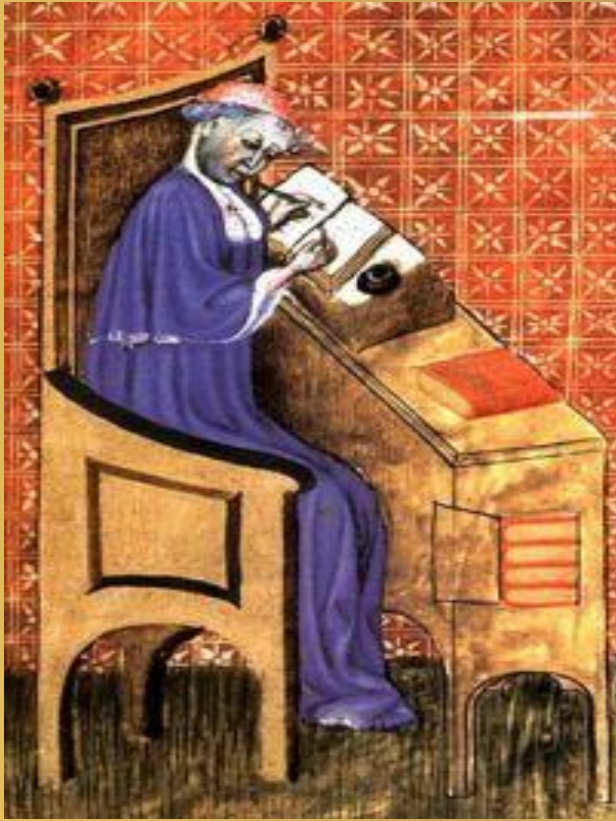
Фома Аквінський

Будучи прихильником натурального господарства, яке могло забезпечити всіх необхідними продуктами, Аквінат, проте, визнавав, що в багатьох випадках просто неможливо обійтися без обміну. У своїх поглядах на торгівлю та торговий прибуток Фома Аквінський виправдовував торгівлю з метою одержання продавцем торгового прибутку для забезпечення себе та своєї сім'ї засобами існування і використання його для добродійних справ. Правомірним уважався прибуток і як плата за працю, коли продавець поліпшив якусь річ, і як відшкодування витрат на транспортування товарів. Якщо ж прибуток був єдиною метою торговця і, прагнучи його здобути, торговець не гребував будь-якими засобами, то така торгівля проголошувалася заняттям ганебним.

Розмірковуючи про походження грошей, Фома Аквінський дотримувався думки, що вони виникли внаслідок домовленості між людьми. Їх призначення - полегшити справедливий обмін.

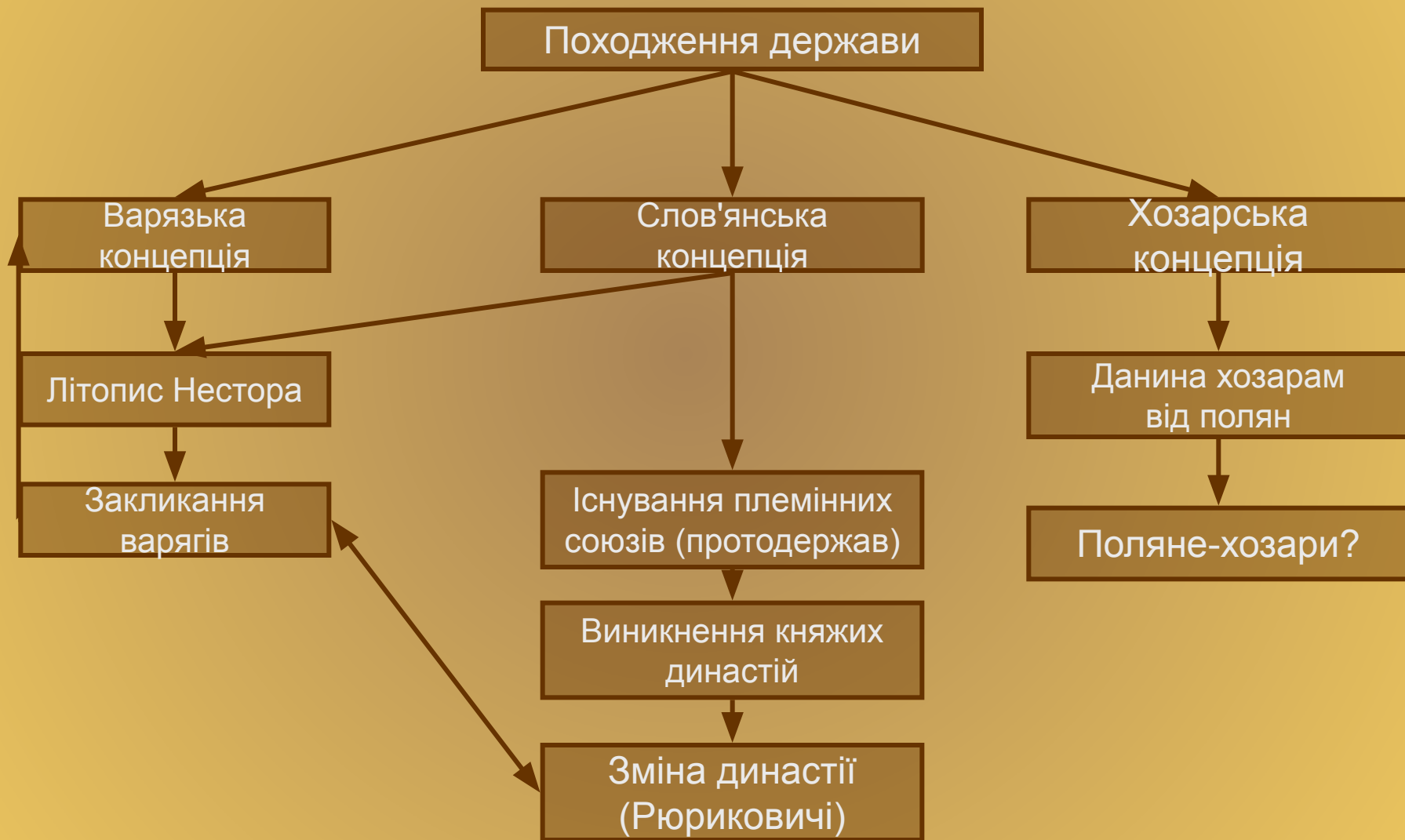
Фома Аквінський засуджував лихварство.

Ніколя Орезм (1323 – 1382)

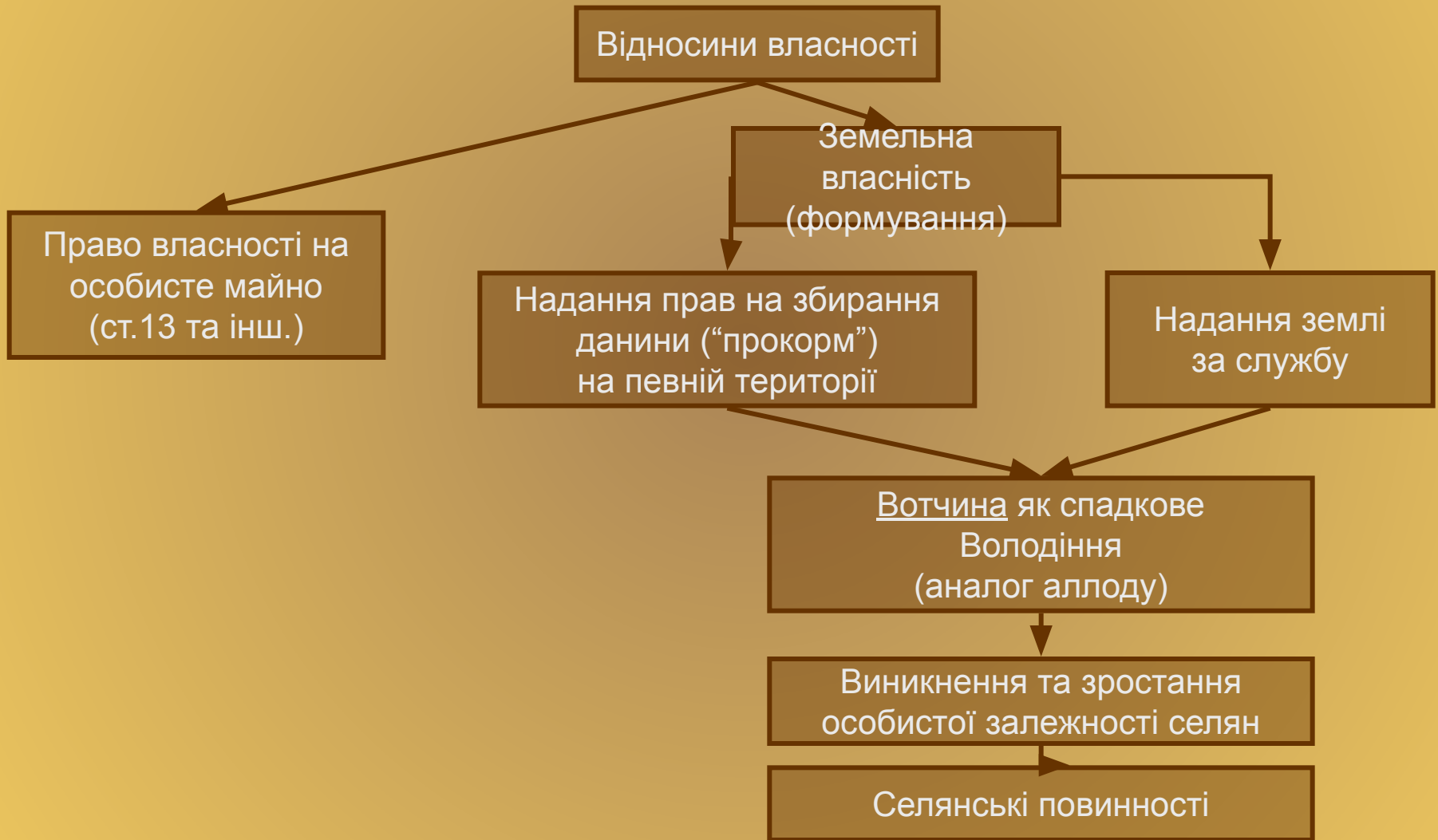

Проблемі грошей було присвячено написаний ним **«Трактат про походження, природу, юридичну підставу та зміну грошей»**. В цьому трактаті висловлено думку, що гроші є штучним інструментом, який люди винайшли задля полегшення товарообміну. Золото та срібло ж стали грошима завдяки своїм природним властивостям. Спочатку вони були звичайними товарами і лише поступово набули ролі грошових металів. Заслугою Орезма є спроба розкрити походження і суть грошей, закономірності грошового обігу.

Давньоруська ранньофеодальна держава Київська Русь

Господарська система Київської Русі (за “Руської Правдою”)

Відносини власності

Значна частина норм звичаєвого права, які існували на території нашої держави, виникла або зародилася саме за часів першої східнослов'янської держави із центром у Києві та значною мірою проіснувала майже без змін або із певними змінами майже до середини XVII— початку XVIII ст., а деякі збереглися навіть і в більш пізній період.

Соціальна структура Київської Русі

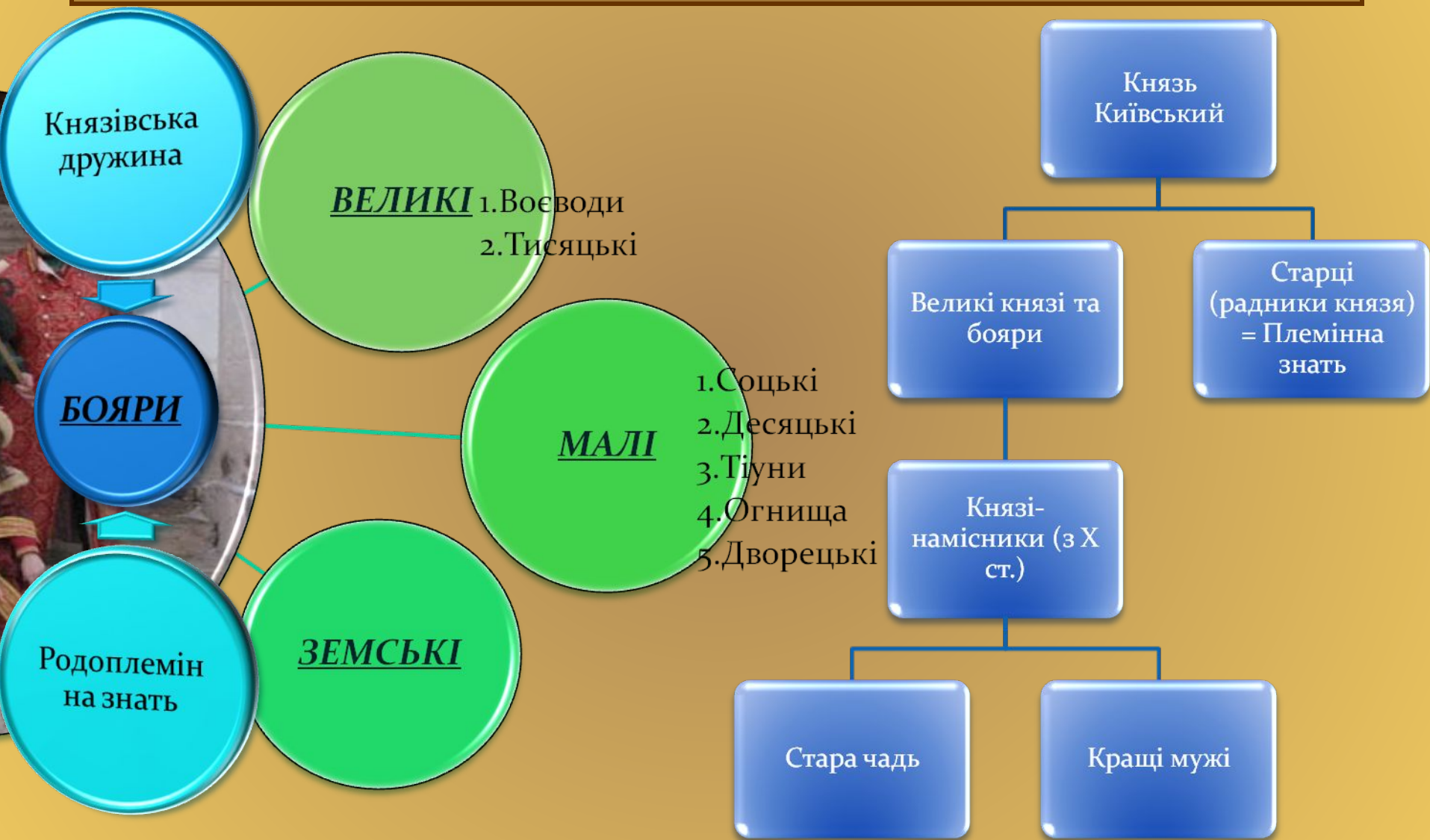
Правляча еліта

Панівна верства

“Службова” організація

Соціальні низи

Структура верхівки Київської Русі

Основні види господарської діяльності:

Другорядне
місце

Першорядне
місце

Бортництво

Рибальство

Полювання

Скотарство

Орне
землеробство

Скотарство:

Господарства смердів

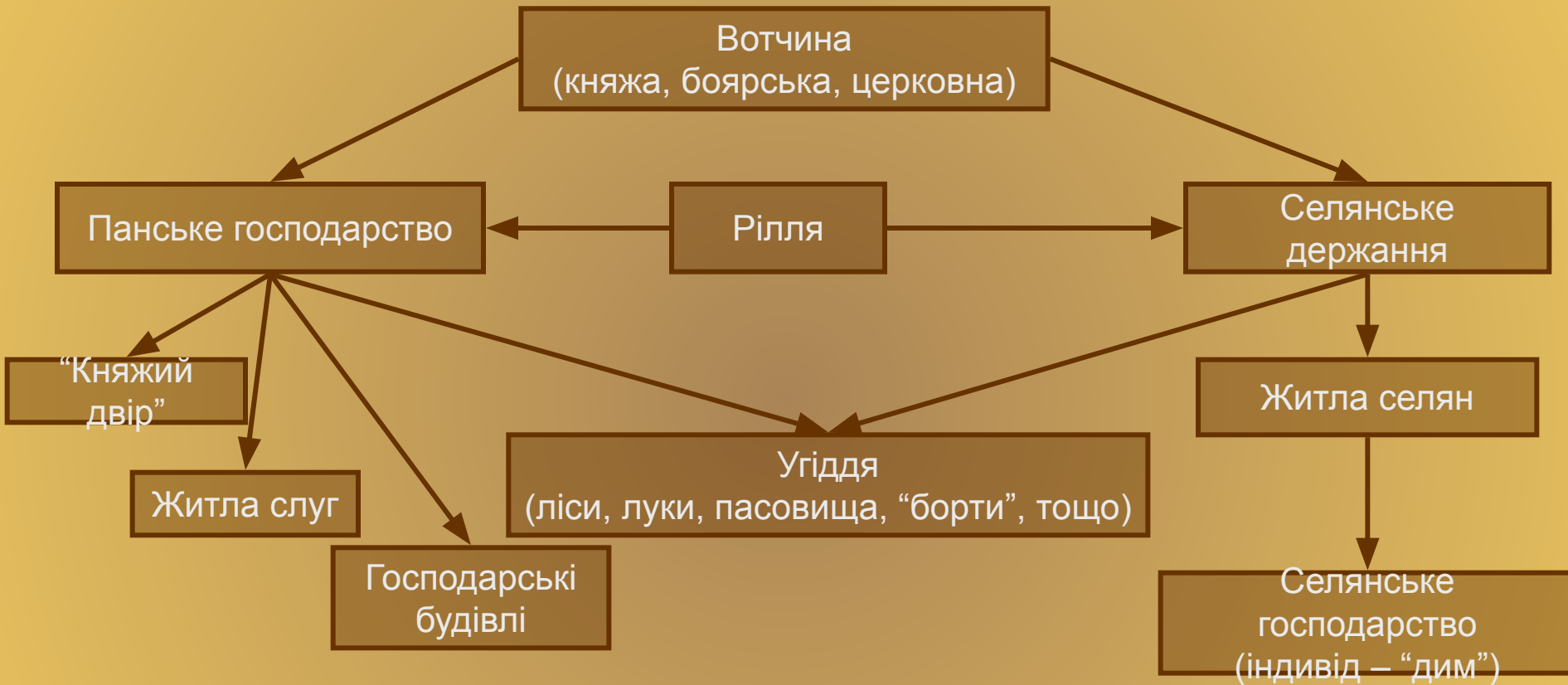
- Корів
- Овець
- Баранів
- Свиней
- РОБОЧА ХУДОБА - коні воли

Феодальні господарства

- Табуни коней
- Стада корів
- Стада овець
- Стада баранів

Структура вотчини як феодального маєтку

Категорії вотчини

Родові

Куплені

Надані князем

Соціальний склад вотчини

Власник вотчини
(князь, боярин, монастир)

Слуги

Отроки

Конюхи

Тіуни

Кормильці

Безпосередні виробники
("робочий склад" – особисто залежні)

Закупи

Рядовичі

Смерди

Ремісники

Холопи

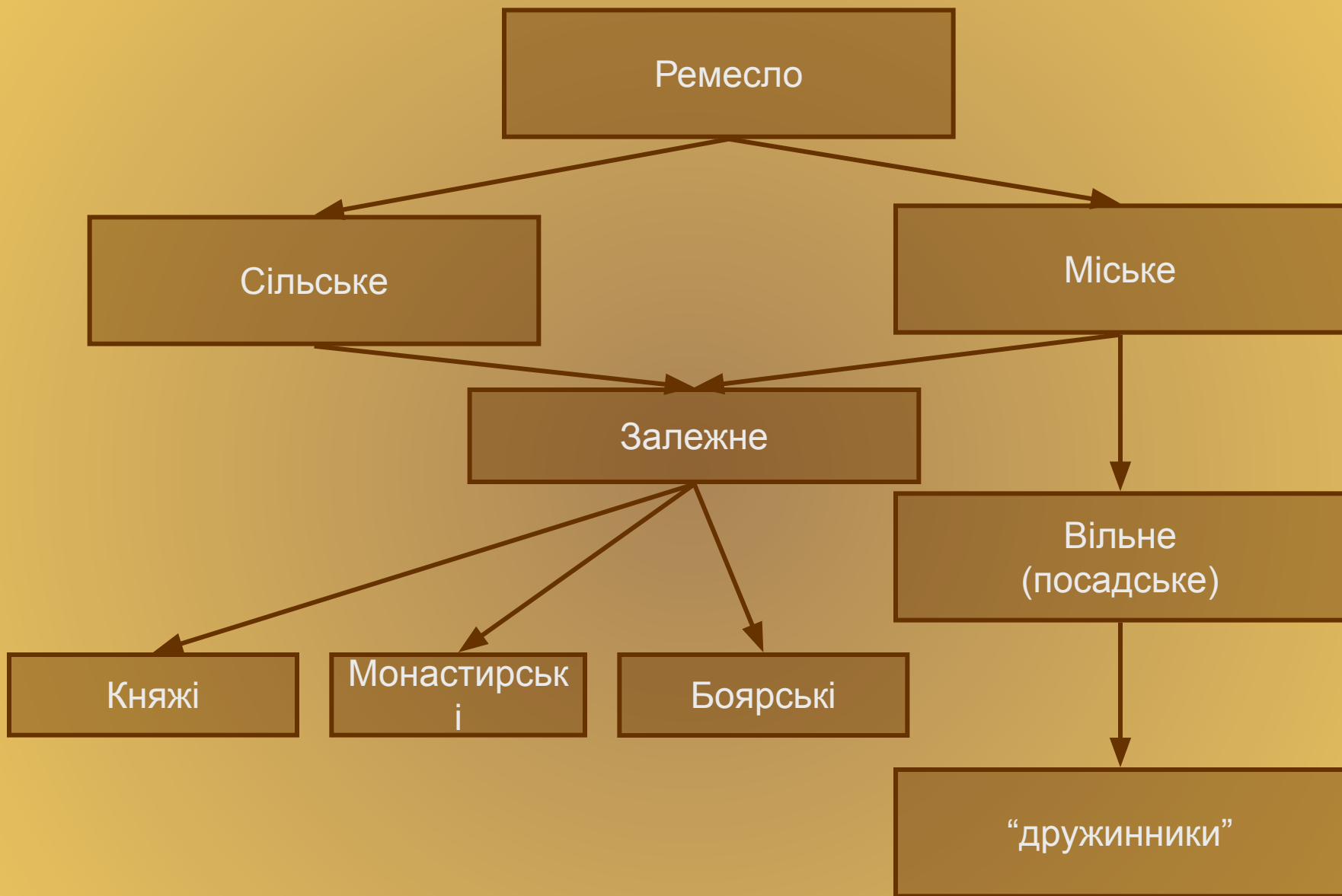
Міста Київської Русі

Міста виникали:

- ◆ На місці племінних градів
- ◆ Як фортеці-замки знаті поблизу вотчинних садиб
- ◆ Як захисні споруди на кордонах (вздовж змієвих валів)
- ◆ Як монастирські "гради"

Набували статус адміністративних, торгівельних, ремісничих центрів.

Гривня стає основним елементом грошової системи Стародавньої Русі. Враховуючи відмінності форми та маси, виділяють:

***Київські
гривні***

***Чернігівські
гривні***

***Новгородські
гривні***

Зміна елементів господарської системи у XIV-XV ст.

